

BOSNA I HERCEGOVINA
REPUBLIKA SRPSKA
VLADA REPUBLIKE SRPSKE
KOMISIJA ZA ISTRAŽIVANJE DOGAĐAJA
U I OKO SREBRENICE OD 10. DO 19. JULA 1995.

**DOGAĐAJI U I OKO SREBRENICE
OD 10. DO 19. JULA 1995.**

Banja Luka, jun 2004.

SADRŽAJ

UVOD

I. SUDBINA BOŠNJAKA U I OKO SREBRENICE OD 10. DO 19. JULA 1995.

- a) **U Potočarima**
- b) **U mješovitoj koloni**

II. MASOVNE GROBNICE

- a) **Ekshumirane**
- b) **Novootkrivene**

III. UTVRĐIVANJE SUDBINE LICA ZA KOJIMA SE JOŠ UVIJEK TRAGA

IV. SPISAK I IDENTITET ŽRTAVA ZA KOJE SU PODNESENE APLIKACIJE DOMU ZA LJUDSKA PRAVA BiH

ZAKLJUČCI

PRILOZI

UVOD

Kao privremeno radno tijelo Vlade Republike Srpske (Vlada RS) Komisija za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995 (u daljem tekstu Komisija) obrazovana je odlukom Vlade RS na njenoj 52. sjednici, od 15.12.2003 (u daljem tekstu Odluka, dokument A/1). U paragrafu II Odluke određene su nadležnosti Komisije. Komisija, djelujući na način transparentan za širu javnost, sa punim ovlaštenjima preuzima "sve istražne i druge radnje u cilju utvrđivanja pune istine o događajima u i oko Srebrenice u vremenu od 10. do 19. jula 1995, a radi ostvarivanja trajnog mira i izgradnje povjerenja u Bosni i Hercegovini". U Odluci (odjeljak V) naloženo je Ministarstvu pravde Republike Srpske (MP RS), Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srpske (MUP RS), Ministarstvu odbrane Republike Srpske (MO RS), OBS-u, Generalštabu Vojske Republike Srpske (GŠ VRS) i Republičkom sekretarijatu za odnose sa Međunarodnim krivičnim sudom u Hagu da "u potpunosti podrže rad Komisije"; u posebnom odjeljku (VI) MP RS zaduženo je za organizovanje i izvršavanje administrativnih poslova, a MUP RS, za obezbjeđenje sredstava logistike za potrebe rada Komisije. Prema Odluci (odjeljak IV/1) mandat Komisije traje šest mjeseci od dana konstituisanja. Komisija je zadužena da Vladi RS podnosi mjesečne izvještaje o radu, a "najkasnije tri dana prije prestanka sa radom" da dostavi Završni izvještaj o radu i utvrđenim činjenicama.

Na 54. sjednici, od 25. 12. 2003, Vlada RS imenovala je članove Komisije: Marko Arsović, predsjednik, Milan Bogdanić, Milorad Ivošević, Đorđe Stojaković, Gojko Vukotić, Gordon Bekjon, Smail Čekić, članovi (A/2). Gospodu Bejkona i Čekića nominovao je visoki predstavnik za BiH (gospodina Bejkona kao predstavnika Međunarodne zajednice, a gospodina Čekića kao predstavnika zajednice preživjelih). Ured Visokog predstavnika (OHR) i Međunarodni krivični sud u Hagu (ICTY) su dobili status posmatrača. Konstitutivna sjednica Komisije održana je 12. 01. 2004. Ponuđen je nacrt Poslovnika (A/3) i postignuta saglasnost oko donošenja Plana rada (A/4) i drugih operativnih akata koji su ubrzo usvojeni. Za potpredsjednike Komisije imenovani su Đorđe Stojaković i prof. dr Smail Čekić. Dvadesetog aprila iz rada Komisije povukao se dotadašnji predsjednik Marko Arsović (A/5). Na mjesto predsjednika Vlada RS imenovala je Milana Bogdanića, dotadašnjeg člana Komisije. Na upražnjeno mjesto člana Komisije Vlada RS imenovala je 17. maja Željka Vujadinovića (A/6).

Donošenje Odluke o formiranju Komisije bilo je motivisano obavezom RS da odgovori na Odluku Doma za ljudska prava BiH od 03. 03. 2003 (A/7), posebno definisanom u odjeljku IX (Zaključci), paragraf 220, tačke 1–8, posebno 7 i 8. Odluka Doma odnosi se na 49 prijava koje su podnijeli najbliži rođaci lica nestalih u događajima u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. i o čijoj sudbini do danas nemaju pouzdanih saznanja. Prijave su podnesene protiv RS i predstavljaju "dio grupe od oko 1.800 sličnih prijava koje su trenutno u postupku pred Domom – sve one se odnose na događaje u Srebrenici" (paragraf 1). Dom je naredio RS da "po hitnom postupku" objavi sve informacije koje posjeduje, "a koje se odnose na sudbinu i mjesta gdje se nalaze nestali...", otkrije "sve informacije... koje se odnose na lokacije pojedinačnih, masovnih, primarnih i sekundarnih grobnica žrtava događaja u Srebrenici koje nisu ranije objelodanjene" i, pored ostalog, "sprovede potpunu, svrsishodnu, temeljnu i detaljnu istragu o događajima koji su doveli do utvrđenih kršenja ljudskih prava, kako bi... članovi porodica i javnost saznali za ulogu RS u masakru u Srebrenici jula 1995, za njene kasnije pokušaje da prikrije ove činjenice, te za sudbinu i mjesto gdje se nalaze lica nestala u Srebrenici u julu 1995." (paragrafi 211, 212, 214, 220, tačke 1–8). Visoki predstavnik u BiH Pedo Ešdaun u pismu predsjedniku RS Draganu Čaviću i premijeru RS Draganu Mikereviću od 25. 12. 2003. istakao je "važnost rada Komisije", podržao stavove Doma za ljudska prava i činjenicu da se Komisija mora rukovoditi "dovoljnim fondovima, potpunim pristupom svim relevantnim dokumentima" i svjedocima. Dom za ljudska prava za BiH i OHR ocijenili su kao nezadovoljavajuće ranije izvještaje Vlade RS u odnosu na Odluku Doma od 3. 03. 2003.

Odluka Doma za ljudska prava od 3. 03. 2003. preuzela je i neke veoma važne komponente (istorijski kontekst i same činjenice koje se odnose na događaje u i oko Srebrenice) sadržane u prvostepenoj presudi Haškog tribunala "Tužilac protiv Radislava Krstića" (A/8), od 02. 08. 2001.

Najvažnija pitanja o kojima je Komisija trebalo da prikupi odgovarajuću činjeničnu građu jesu: ispitati navedene zločine, kolikog su obima, ko ih je naredio i izvršio. Između ostalog, potrebne informacije trebalo je prikupiti o raznim pitanjima vezanim za navedene događaje: zauzimanje Srebrenice, pokušaj evakuacije stanovništva, humanitarna kriza, stanje u Potočarima, situacija u mješovitoj koloni, otkrivanje sudbine i mjesta nestalih

lica, otkrivanje informacija o novim lokacijama pojedinačnih i masovnih grobnica, identifikacija žrtava, kao i drugi događaji od značaja za rad Komisije.

Jedan od prioriteta rada Komisije je izrada što je moguće tačnijeg spiska lica nestalih tokom događaja u Srebrenici od 10. do 19. jula 1995, sa akcentom na utvrđivanje sudbine lica navedenih u Odluci Doma za ljudska prava 03. 03. 2003.

Ovakav pristup bitno je uticao na prvobitni koncept rada Komisije. Zamišljen je obuhvatan naučni postupak, detaljniji prikaz geneze događaja za navedeni period (10–19. jul 1995) pri čemu bi se primjenjivala stroža metodologija utvrđivanja činjenica i izvođenja dokaza.

Rukovodeći se Operativnim planom, Komisija je sa aktivnostima počela februara 2004. Pošto je zadužila pojedine članove da izrade potrebne akte koje će uputiti odgovarajućim institucijama i pojedincima, Komisija je grupisala događaje i utvrdila tematske cjeline: Događaji u Potočarima, Sudbina učesnika kolone, Primarne, Sekundarne i Tercijarne masovne grobnice. Za pojedine oblasti određeni su izvjestioci.

S obzirom na limitirani rok i gotovo decenijski razmak od vremena događaja, Komisija je ocijenila da se primarno mora baviti prikupljanjem saznanja o događajima od involviranih organa i pojedinaca u RS. Dokumentacija na koju se Komisija mogla osloniti potiče iz institucija sistema RS (MO RS, GŠ VRS, komande Prvog i Petog korpusa VRS, nadležni odsjeci MO RS, MUP RS i nadležni CJB MUP RS). U sjedište Komisije dopremljena je i izvjesna dokumentacija MO FBiH. Komisija je tražila potrebne informacije, ostvarivala neposredan pristup dokumentaciji i uz potvrdu izuzimala raspoloživa dokumenta od značaja za predmet ispitivanja. O prikupljenim činjenicama Komisija se konsultovala sa ostalim faktorima koji bi o njima mogli imati neka saznanja (ICTY, ICMP, ICRC, UN, Kancelarija za traženje nestalih RS, udruženja porodica nestalih, Federalna komisija za traženje nestalih).

Komisija nema karakter sudskog organa i nema mandat da se bavi pravnim pitanjima, jer je to zadatak i pravo isključivo nadležnih sudova. Ipak, u rasvjetljavanju činjenične strane događaja Komisija je morala imati u vidu primjenjivo međunarodno i lokalno krivično pravo, što je uslov odabira

činjenica bitnih za rasvjetljavanje događaja. Izvođenje dokaza i utvrđivanje bitnih činjenica Komisija je trebalo da sprovodi po ugledu na sudske procedure koje važe za ovu oblast. Zbog ograničenog vremena i racionalizacije postupka, Komisija je preuzela istorijski kontekst i činjenično stanje sadržano u presudi "Tužilac protiv Radislava Krstića", kojom je optuženo lice u drugostepenom postupku osuđeno od strane Haškog tribunala, za "pomaganje i podržavanje genocida" počinjenog u Srebrenici.

Početne teškoće u radu Komisije (uspostavljanje komunikacije sa odgovarajućim institucijama RS, obezbjeđivanje materijalno-tehničkih i smještajnih uslova i drugo) prevaziđene su nakon intervencija visokog predstavnika 11. 03. i 25. 04. 2004. Visoki predstavnik za BiH zahtijevao je brzo okončanje istrage i koncentraciju rada Komisije na otkrivanje lokacija posmrtnih ostataka i utvrđivanje spiskova lica koja se vode kao nestala (A/9). Ovim je mandat Komisije usmjeren isključivo na ispitivanje sudbine Bošnjaka u navedenom periodu. Pokazalo se da u predviđenom roku nije moguće sprovesti "potpunu, svrsishodnu, temeljitu i detaljnu istragu" o događajima u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995.

U vezi sa navedenim, Komisija je do 01. 04. 2004. definisala dva projekta:

- Istraživanje stratišta i grobnica žrtava "zaštićene zone" UN Srebrenica od 10. do 19. jula 1995 (A/10);
- Utvrđivanje indentiteta žrtava iz "zaštićene zone" UN Srebrenica od 10. do 19. jula 1995 (A/11), za čiju realizaciju su potrebna velika sredstva i dug vremenski period, pa se od ovog projekta odustalo.

Oba projekta bila su sastavni dio ranije usvojenog Plana rada i zaključaka Komisije. U suštini, predstavljali su u nekim segmentima razrađeni Operativni plan rada Komisije.

Tokom maja postignut je vidljiv napredak po pitanju istraživanja i utvrđivanja lokacija potencijalnih masovnih grobnica žrtava, a koje do sada nisu poznate, prikupljanje novih relevantnih dokumenata i utvrđivanja broja i indentiteta žrtava. Preko Ministarstva pravde RS još ranije uspostavljen je kontakt sa pravosudnim organima Federacije BiH radi identifikacije žrtava iz do tada exhumiranih grobnica. U vezi sa utvrđivanjem broja i indentiteta žrtava, članovi Komisije posjetili su Centar za koordinaciju i identifikaciju (ICC), Identifikacioni projekt

"Podrinje" (PIP) Međunarodne komisije za nestala lica (ICMP) u Tuzli. Razgovaralo se sa kantonalnim tužiocem u Tuzli, koji je obećao i kasnije dostavio spisak indentifikovanih lica. Članovi Komisije sastajali su se više puta sa predstavnicima udruženja porodica nestalih.

Na osnovu prikupljenog materijala i pribavljenih dodatnih informacija, Komisija je pristupila rekonstrukciji događaja. Prikupljene originalne dokumente i izvještaje involviranih subjekata, Komisija je analizirala i izradila Završni izvještaj o događajima u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine, sa težištem na pitanje otkrivanja do sada nepoznatih grobnica i utvrđivanja spiska nestalih lica za koje su članovi porodica podnijeli aplikacije Domu za ljudska prava BiH. Uz osnovni tekst priložen je dio pregledane izvorne građe. Do sredine jula biće dostavljen i precizniji spisak lica koja se vode kao nestala u događajima od 10. do 19. jula 1995.

Dokumentacija kojom je Komisija raspolagala uglavnom potiče od institucija RS, dijelom i od nekih institucija Federacije BiH. Od velikog značaja bila bi i saznanja nekih stranih organizacija i institucija koje se bave ispitivanjem ratnih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije od 1991. do 1995, a time i dešavanja u i oko Srebrenice u razmatranom periodu.

I pored veoma značajnih rezultata, posebno u otkrivanju do sada nepoznatih grobnica i utvrđivanju broja i identiteta žrtava, redefinisani mandat Komisije kao i kratak vremenski rok odredili su obim i rezultate njenog rada. Kompleksna naučna valorizacija predmetnih događaja, posebno istorijsko-pravna, ostaje imperativ.

Rad Komisije istorijski je čin i kao takav podliježe sudu istorije. Formiranje Komisije i njen rad dokaz su zrelosti srpskog naroda i RS, suočavanja sa sobom, istorijom i Drugim.

I.
SUDBINA BOŠNJAKA U I OKO SREBRENICE
OD 10. DO 19. JULA 1995.

Oružane snage RS (vojska i policija) 6. jula 1995. godine započele su napad na Srebrenicu, "zaštićenu zonu" UN, koja je po Rezoluciji Savjeta bezbjednosti UN (br. 819), od 16. aprila 1993, a po Sporazumu od 17. aprila i 8. maja iste godine demilitarizovana, što nikada nije sprovedeno.

Do večeri 9. jula Vojska RS (VRS) je prodrla četiri kilometra u dubinu enklave, zaustavivši se samo kilometar od grada Srebrenice.

Ujutro 10. jula situacija u samoj Srebrenici je bila napeta. Stanovnici su preplavili ulice grada i počeli bježati prema Potočarima, gdje se nalazila baza Ujedinjenih nacija. Pukovnik Karemans je tražio hitnu vazдушnu podršku NATO. Avioni NATO 11. jula 1995. pokušali su bombardovati artiljerijske položaje VRS iznad Srebrenice. Vazдушna podrška NATO-a je obustavljena nakon što je VRS zaprijetila da će pobiti holandske vojnike koji su se nalazili u "zarobljeništvu VRS" i da će granatirati bazu Ujedinjenih nacija u Potočarima, kao i okolna područja, gdje je pobjeglo 20.000–30.000 civila.

VRS je 11. jula 1995. godine zauzela Srebrenicu. Kasno poslije podne generali Ratko Mladić, Radislav Krstić i drugi oficiri prošetali su praznim ulicama Srebrenice, a veliki broj (na hiljade) izbjeglih kretao se prema Potočarima, tražeći spas kod Holandskog bataljona (A/8, paragrafi 14-15, 18-20, 26-30, 33-36 i 268; B/1-65).

a) U Potočarima

Suočeno sa činjenicom pada Srebrenice, civilno stanovništvo je pobjeglo u mjesto Potočare, udaljeno oko 5 km sjeverozapadno od grada, da bi tu našlo očekivanu zaštitu u bazi Ujedinjenih nacija. Do večeri 11. jula 1995. godine okupilo se od 20.000 do 25.000 izbjeglih, većinom žena, djece, staraca i vojno nesposobnih. Nekoliko hiljada ušlo je u bazu Ujedinjenih nacija kroz ulaz koji im je otvoren prosijecanjem ograde na strani manje uočljivoj za pripadnike VRS i manje izloženoj borbenim dejstvima, dok su se ostali zadržali oko baze – u halama fabrika i poljima. U masi izbjeglih u samoj bazi bilo je najmanje 300, a izvan baze između 600 i 900 "vojno sposobnih" muškaraca. Niko od njih nije imao oružje. Tako se na malom prostoru okupio veliki broj izbjeglih. Uslovi su bili užasni zbog vrućine, nedostatka vode, hrane i lijekova. Bili su tijesno zbijeni, gladni, žedni, uspaničeni i prestravljeni.

Svjesni realnosti, izbjegli u Potočarima javno su uveče 11. jula zahtijevali od pripadnika Holandskog bataljona da izađu iz "ovog pakla". Obaviješten je o tome i pukovnik Karemans, a preko njega, na sastancima u hotelu "Fontana", i komandant Glavnog štaba Vojske Republike Srpske general Ratko Mladić.

Na drugom sastanku, održanom istog dana u 23,00 časa u istom hotelu, pukovnik Karemans obavijestio je generala Mladića i ostale prisutne (oficire Glavnog Štaba VRS i predstavnika izbjeglih civila Nesiba Mandžića) o okupljenoj masi naroda i humanitarnoj krizi koja prijete izbjeglim u Potočarima. Tom prilikom general Mladić je rekao da Bošnjaci treba sami da odluče hoće li ostati u enklavi ili žele otići (i kamo), a da će provjeriti da li se među "vojno sposobnim" muškarcima u Potočarima nalaze ratni zločinci. Izričito je zahtijevao da pripadnici 28. divizije Armije BiH iz enklave Srebrenica polože oružje. Oficiri Holandskog bataljona, ne znajući u tim momentima gdje se nalaze ove snage, o tome su obavijestili generala Mladića na trećem sastanku, održanom 12. jula u 10,00 časova u navedenom hotelu u Bratuncu, uz konstataciju da nisu uspjeli stupiti u kontakt s pripadnicima 28. divizije Armije BiH. Na ovom, trećem sastanku bila su prisutna i tri predstavnika izbjeglih (Nesib Mandžić, Čamila Osmanović i Ibrahim Nuhanović). I pored datog obavještenja i istovjetnog objašnjenja predstavnika izbjeglih (da ne znaju gdje se nalazi 28. divizija i da sa njenim pripadnicima iste nisu stupili u kontakt),

general Mladić je ponovio svoj zahtjev za razoružanje uz obećanje da će obezbijediti prevoz svih civila iz enklave Srebrenica, s tim da će prethodno izdvojiti muškarce od 17 do 70 godina radi provjere njihovog eventualnog učešća u ranijim ratnim zločinima.

Predstavnici međunarodnih humanitarnih organizacija iz Srebrenice uputili su 12. jula 1995. godine svojim centralama izvještaj u kome navode da je humanitarna situacija u jutarnjim časovima toga dana "gora nego ikada dosada", da nedostaje hrana, lijekovi i odjeća, da se, po njihovoj procjeni, oko 30.000 lica nalazi u i oko baze Holandskog bataljona, dok se oko 8000 ljudi pokušava probiti iz Gornjih Potočara do baze UNPROFOR-a. Izričito je navedeno da se među okupljenim stanovništvom ne nalazi nijedan naoružani vojnik Armije Bosne i Hercegovine.

U ranim jutarnjim časovima (od 6 do 7 časova) 12. jula u bazu Ujedinjenih nacija u Potočarima ušle su specijalne jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova RS (Četa specijalne policije za antiteroristička dejstva sa Jahorine, Prva četa posebne jedinice policije Centra javne bezbjednosti Zvornik, dijelovi Drugog specijalnog odreda iz Šekovića i jedinica sa psima iz Sarajeva), dijelovi Bratunačke brigade i jedinice vojne policije Bratunačke brigade Vojske Republike Srpske, radi "održavanja reda", pronalaženja i izdvajanja "vojno sposobnih" muškaraca u skladu sa usmenom naredbom generala Ratka Mladića sa sastanka u hotelu "Fontana" u Bratuncu 11/12. jula, kada je, uz ostalo, dogovorena i evakuacija izbjeglih civila iz Potočara na teritoriju pod kontrolom Armije BiH u pravcu Tuzle uz naredno odvajanje "vojno sposobnih" muškaraca.

Izdvajanje je unijelo dodatni strah, neizvjesnost i uznemirenost. Zapravo, dovelo je do traumatskog stanja zbog prisustva navedenih jedinica, njihovih radnji i ponašanja kao i zbog prisustva jakih snaga VRS oko kruga baze Holandskog bataljona.

Tako se prije podne 12. jula situacija u Potočarima pogoršavala. Tada se, u pratnji visokih oficira Glavnog štaba i televizijskih ekipa, pojavio general Ratko Mladić, koji je, na prvi pogled, pružio izvjesnu nadu okupljenom narodu (podjelom slatkiša djeci; taj dan je dijeljen i hljeb), obećavajući da će izbjegli biti prevezeni tamo gdje žele.

Teški uslovi u Potočarima 12. jula, postali su još gori zbog terora, vrijeđanja i zlostavljanja prilikom razdvajanja "vojno

sposobnih" muškaraca i sporadičnih ubistava iza Fabrike cinka, kod potoka i iza "bijele kuće". Kako je prolazio dan, ionako teški uslovi postali su još teži i za izbjegle i pripadnike Holandskog bataljona. Teror se povećao u toku noći. Vojnici su izvlačili i odvodili ljude iz gomile. Čuli su se krici, zapomaganja, jauci i plotuni. Tokom noći i rano idućeg jutra proširile su se priče o silovanju i ubistvima, pa je masu zahvatao sve veći strah. Pojedini izbjegli vidjeli su zlostavljanja, silovanje i ubijanja, a neki su naišli na ubijene. Nekoliko civila izvršilo je samoubistvo vješanjem.

Bili su tako nesnosni uslovi, strah, panika i ogorčenje među izbjeglim da su za sve vrijeme boravka u Potočarima jedva čekali da što prije, bilo čim i bilo kako, pobjegnu iz ovog mjesta. Isto raspoloženje vladalo je i među pripadnicima Holandskog bataljona UN.

Rano ujutro 12. jula 1995. godine komanda Drinskog korpusa je uputila naređenje svim svojim jedinicima i Ministarstvu odbrane o mobilizaciji svih prevoznih sredstava i njihovom okupljanju na fudbalskom stadionu u Bratuncu istog dana do 16.30 časova.

Oko podne 12. jula počeli su da pristižu u Potočare autobusi i kamioni za prevoz žena, djece i staraca u pravcu Tuzle. Izbjegli su odmah nagnuli da se ukrcaju, iako većina nije ni znala kuda ide.

Dolazak velikog broja autobusa i kamiona u Potočare bio je prema utvrđenom planu Glavnog štaba VRS.

Ukrcavanje u autobuse izvršeno je u prisustvu i pod kontrolom pripadnika specijalnih jedinica policije i Vojske Republike Srpske i uz pomoć pripadnika Holandskog bataljona.

U toku toga dana evakuisano je na teritoriju pod kontrolom ABiH oko 8.500 lica. Evakuacija je obustavljena u toku noći, a nastavljena u jutarnjim časovima 13. jula 1995. godine.

Komandant Glavnog štaba VRS, izvjestan broj oficira ovog štaba, komande Drinskog korpusa i predstavnik Bratunačke brigade viđani su 12. i 13. jula u bazi Holandskog bataljona u Potočarima.

Prilikom prevoza autobusi i kamioni bili su pretrpani, a vrijeme neizdrživo vruće. Prvi konvoj vozila pratili su pripadnici Holandskog bataljona i usput, do Tišće, nije bilo razdvajanja

"vojno sposobnih" muškaraca. Kasnije su pripadnici Vojske Republike Srpske spriječili ovu pratnju, uz nasilno oduzimanje vozila, pa je u nastavku evakuacije, na različitim mjestima, a najčešće u Tišći, vršeno razdvajanje. Nakon stizanja u Tišću izbjegli su nastavili pješke prema Kladnju, nekoliko kilometara kroz "ničiju zemlju", između srpskih i bošnjačkih linija.

Potpuna evakuacija izbjeglih Bošnjaka civila iz Potočara i realizacija dogovora od 11. i 12. jula, završena je 13. jula do 20 časova.

Na aerodrom u Dubravama smjestilo se oko 22.000 ovih izbjeglih lica dok se više hiljada smjestilo na druga mjesta i kod rodbine i prijatelja.

Strah i haotično stanje u enklavi uopšte i Potočarima, posebno uz navedene pojave i okolnosti, doveli su do ovog masovnog bježanja civilnog stanovništva iz "zaštićene zone" Srebrenica, što je, inače bila, karakteristika pojava mnogih ranijih događaja i osvajanja teritorija.

Najdramatičnije je 12. i 13. jula u Potočarima, bilo sistematsko razdvajanje "vojno sposobnih" muškaraca od porodica. Ovo je počelo od jutra 12. jula, nakon ulaska navedenih jedinica policije i VRS. Izdvojeni su držani na zasebnim mjestima (ispred Fabrike cinka i u "bijeloj kući"). Bolna je činjenica da je među njima bilo dosta vojno nesposobnih i maloljetnika. Razdvajanje je nastavljeno i za vrijeme ukrcavanja u vozila i u toku evakuacije.

Razdvojeni su prethodno, u Potočarima, morali ostaviti sve svoje stvari ispred "bijele kuće", a potom su držani u krajnje nepovoljnim uslovima.

U blizini "bijele kuće", iza zgrade "Transporta" i u blizini potoka u navedenim danima vršena su sporadična ubijanja, u šta su se uvjerali pripadnici Holandskog bataljona UN, o čemu su obavijestili pukovnika Jozefa Kingorija, vojnog posmatrača UN za područje Srebrenice. Čuo je pucnje i pokušao ispitati šta se događa, ali su ga u tome spriječili pripadnici VRS, o čemu su svjedočili u Haškom tribunalu pripadnici ovih snaga.

Razdvojeni "vojno sposobni" Bošnjaci u Potočarima (njih najmanje 1.000) odvezeni su iz Potočara na druga mjesta zatočenja u Bratuncu, 12. i 13. jula, gdje su dovođeni i zarobljenici iz

mješovite kolone u šumi, a odatle na mjesta pogubljenja. Iza njih ostala je velika gomila ličnih stvari i dokumenata koji su spaljeni kasno uveče 13. jula 1995. godine, pa priče o provjeri i traženju ratnih zločinaca gube smisao.

Međunarodni komitet Crvenog krsta iz baze u Potočarima 16. jula evakuisao je 87 ranjenika u Bratunac, gdje je takođe izvršeno izdvajanje "vojno sposobnih". Izdvojena su 23 ranjenika, koji su potom postali ratni zarobljenici. Odatle su odvedeni i njihova sudbina postala je neizvjesna (A/8, paragrafi 31-59, 126-131, 135-136, 140-141, 145, 157, 160 i 209-295; B/16, 22, 44-45, 49-50, 53, 65a, 65b, 66-69, 72-73, 75, 80, 83, 88, 91-92, 109 i 226).

b) U mješovitoj koloni

Jedan broj stanovnika (između 10.000 i 15.000) nakon zauzimanja Srebrenice okupio se u selima Jaglić i Šušnjari, tražeći spas prema teritoriji pod kontrolom Armije RBiH. Oko jedne trećine muškaraca bili su vojnici iz 28. divizije Armije RBiH, iako svi nisu bili naoružani. Čelo kolone činile su jedinice 28. divizije, nakon njih kretali su se civili, među kojima je bio manji broj žena, djece i staraca pomiješanih sa vojnicima. Na začelju kolone nalazio se Samostalni bataljon 28. divizije.

Čelo kolone je 12. jula 1995. u 00.30 krenulo iz Šušnjara preko Jaglića i Buljima ka Kameničkom Brdu. U toku noći je zbog slabe vidljivosti, straha od mina i panike došlo do prekida kolone i kretanje je bilo zaustavljeno. Prekinuta kolona je ponovo nastavila kretanje tek nakon svitanja.

VRS je iz raznih pravaca granatirala kolonu, koja je, prema propisima VRS, u čemu su bili saglasni vojni vještaci optužbe i odbrane u procesu protiv generala Krstića, "predstavljala legitimni vojni cilj".

Glavnina kolone je u popodnevnim satima nastavila kretanje, pri čemu je kasnije prva grupa prešla saobraćajnicu Konjević Polje–Nova Kasaba. VRS je oko 18.00 časova tačno locirala poziciju izbjeglih na Kameničkom Brdu (iznad sela Pobuđe), gdje je veći dio kolone uspio stići.

Kolona izbjeglih, predvođena opštinskim rukovodstvom sa ranjenicima u prednjem dijelu, oko 20.00 časova je krenula i spuštala se sa Kameničkog Brda ka Krajinovičkom potoku. Nakon što je prešlo samo nekoliko desetina ljudi iz kolone preko tog potoka, pojavili su se vojnici Vojske Republike Srpske. Oni su dolazili kolskim putem iz pravca Kravice, kamionima i oklopnim transporterima (među kojima je bilo i jedno vozilo bijele boje sa oznakama UNPROFOR-a, pozivajući preko razglasa Bošnjake da se predaju.

U poslijepodnevnim i ranim večernjim časovima snage VRS i MUP zarobile su veći broj ljudi sa začelja kolone u rejonu Ravni Buljim. VRS je koristila razne načine, uključujući i opremu Ujedinjenih nacija i Crvenog krsta, kako bi obmanula učesnike kolone, uz obećanje da će im štititi živote, zatim da će biti

prebačeni u Tuzlu i da im se garantuje bezbjednost, te da su UNPROFOR-a i Crveni krst zaduženi za njihovo prebacivanje za Tuzlu. Broj zarobljenih je 12. jula iznosio oko 1.000 osoba. Prilikom zarobljavanja VRS je od zarobljenih oduzimala ličnu imovinu, a neke od njih i na licu mjesta likvidirala.

Jedinice Drinskog korpusa su 12. jula preduzimale "sve mere u cilju sprečavanja iznenađenja, angažovanjem jedinica na izvršenju zadatka KRIVAJA-95", planski izvršavajući sve borbene zadatke. Na procijenjenim pravcima jedinice Vojske i MUP Republike Srpske organizovale su "zasedna dejstva u cilju uništenja" pripadnika kolone koja je pokušavala "proboj iz enklave prema Tuzli". Pripadnici kolone pokušavali su da se izvuku "sa ženama i djecom prema Ravnom Buljimu i Konjević polju", gdje su naišli "na minsko polje".

Na blokiranju i zarobljavanju izbjeglih iz Srebrenice Republika Srpska je angažovala i specijalne jedinice policije. Tako je u rejonu sela Brežanci–Bokčin Potok u 15.55 časova bio blokiran veći broj izbjeglih. U tim aktivnostima su, prema naredbi koju posjeduje Komisija, trebalo da učestvuju i neke manje jedinice policije iz Republike Srpske Krajine i Republike Srbije. Međutim, analizom cjelokupne dokumentacije ne dolazi se do pouzdanih dokaza o učešću tih jedinica u događajima u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995.

Drugo mjesto zarobljavanja bilo je u rejonu presijecanja kolone u podnožju Kameničkog Brda i zaseoka Krajinovići u selu Pobude (A/8, paragrafi 60-63; B/66-77).

Razbijene grupe iz kolone 13. jula 1995. u 01,00 čas su nastavile kretanje prema putnoj komunikaciji Konjević Polje–Nova Kasaba i uspjele preći put pred samo svitanje. Prelaz preko navedene komunikacije vatrom su sprečavali pripadnici Vojske Republike Srpske. Posljednje veće grupe prešle su asfaltni put u Svililima oko 06 časova, nakon čega je dalji prelazak ceste bio nemoguć, jer je VRS na tom mjestu postavila jake snage.

U jutarnjim časovima na širem prostoru sela Pobude između putne komunikacije Bratunac–Konjević Polje–Nova Kasaba blokirano je oko 8.000 ljudi.

U toku dana je do 17.30 zarobljeno najmanje 6.000 muškaraca, koji su raspoređeni na nekoliko lokacija. Najveći broj zarobljenih odvođen je na sabirna mjesta u Novoj Kasabi, gdje je

zatočeno između 1.500–3.000 ljudi, i u selu Sandići na jednoj poljani, gdje je bilo zatočeno između 1.000–4.000 ljudi.

Jedan broj zarobljenih kod Nove Kasabe i Konjević Polja ubijeni su na obali Jadra ujutro 13. jula 1995.

Istog dana u poslijepodnevnim časovima (oko 16 časova) VRS je u tri autobusa dovezla grupu zarobljenih Bošnjaka i strijeljala u Cerskoj. Najmanje je strijeljano 149 lica, starosne dobi od 14 do 50 godina, od čega je 147 lica nosilo civilnu odjeću. Najmanje 48 je bilo povezano žicom, tako što su im ruke svezane s leđa.

Nekoliko zarobljenih na putnoj komunikaciji Kravica–Milići (Konjević Polje, Pervani, Lolići. . .) ubijeno je na licu mjesta.

Kasno poslije podne 13. jula 1995. više od 1.000 zarobljenih u selu Sandići odvedeno je u Kravicu i zatvoreno u skladište Osnovne organizacije kooperanata “Kravica” (zemljoradnička zadruga). Nakon što se desio incident u kome je jedan zarobljenik ubio jednog policajca, čiji su se pripadnici “snaga MUP razbjesnili i oko 18,00 sati počeli likvidirati zarobljenike” (zoljama, ručnim bacačima, ručnim bombama i puščanim mecima).

VRS je oko 16 časova po planini Udrč tačno locirala okupljenu masu, gdje se nalazilo oko 5.000 ljudi, po kojima je otvarala artiljerijsku vatru. Kolona je nastavila kretanje prema selu Kamenica i dalje prema Tuzli.

U selu Glodi kolona je zaustavljena zbog toga što je VRS u rejonu Velja glava postavila zasjedu, vjerovatno očekujući da će kolona ići preko Capardi ka Tuzli, tj. najkraćim putem.

Jedinice 1. bratunačke brigade su napadale i dio ljudstva iz presječene kolone u Pobuđu, koji je pokušao naći spas u Žepi, postavljajući zasjede u rejonu Bračan i Podravanje (A/8, paragrafi 66, 171, 196, 201-207; B/78 -121).

VRS je 14. jula 1995. postavila zasjedu na objektu Velja glava i razbila kolonu. Nakon toga, kolona se vratila i krenula prema Mladevcu. Čelo kolone se zaustavilo u Jošanica Gaju i čekalo da se kolona prikupi, gdje je ostala do 16 časova, nakon čega je nastavljeno kretanje. VRS je u rejonu sela Marčići – Snagovo postavila jaku zasjedu, kombinovanu sa tenkovima i transporterima, koju su podržavale specijalne snage MUP. U tom

sukobu zarobljen je Komandir jedne jedinice, koja je bila sastavljena od specijalaca. U 16 časova kolona (oko 5.000 ljudi) nastavila je dalje kretanje prema Tuzli. Na kolonu je otvorena artiljerijska vatra sa objekta Velja glava, te sa Kula grada iznad Zvornika.

Zarobljeni komandir je posredstvom motorole uspostavio kontakt sa majorom Obrenovićem iz Zvorničke brigade Vojske Republike Srpske, nakon čega je prestalo djelovanje artiljerije.

U toku noći 14. na 15. jul 1995. kolona se sa nešto više od 4.000 ljudi kretala prema putnoj komunikaciji Zvornik – Tuzla. Nakon napravljenog prolaza u rejonu sela Marčići čelu kolone su počeli pristizati i oni koji su se uspjeli probiti iz okruženja na prostoru Konjević Polja i Nove Kasabe.

Oružane snage Republike Srpske, a posebno 1. milićka i 1. bratunačka brigada, te Samostalni bataljon Skelani, 14. jula vršile su “preteres terena” i zarobljavale veći broj Bošnjaka. U selu Liješanj je, pored drugih mjesta, zarobljeno 6-7 Bošnjaka. Presječeni dio kolone na području Pobuđa, Konjević Polja, Cerske, Kamenice, Džafinog Kamena, Snagova, Marčića i Han Pogleda (prevoj između Vlasenice i Han Pijeska) bio je sve vrijeme meta progona, hapšenja i likvidacije od strane pripadnika policije i vojske Republike Srpske.

U toku 14. jula 1995. iz Bratunca je u Zvornik prevezeno 2.000–2.500 muškaraca. Zarobljenici su zatočeni u salu osnovne škole u Grbavcima (kod Orahovca) i u drugim školama. U Grbavcima je, po nekim procjenama, bilo oko 1.000 zatočenih. Oni su iz Grbavaca prevoženi kamionima do stratišta u Orahovcu. Svi su prethodno povezani po očima. Za pogubljenje korištene su dvije livade. Ubijeni su odmah zatrpavani u masovne grobnice, koje je kasnije VRS prekopala i prenijela tijela na druge lokacije (Lazeta 1 i Lazeta 2, a zatim ista tijela još jednom premjestila na cesti za Hodžiće).

Istoga dana VRS je 1.500–2.000 zarobljenika iz Bratunca prevezla do Petkovaca i zatočila u sali osnovne škole. Zarobljenicima su žicom vezali ruke na leđima, natjerali ih da izuju cipele i kamionima ih prevozili do brane Petkovci. VRS je zatočenike strijeljala u grupi od 5 do 10 ljudi (dva zatočenika su preživjela strijeljanja).

Jedan broj zarobljenika je 14. jula iz Bratunca prevezen autobusima u Pilicu (u salu osnovne škole), gdje su zadržani dvije noći (A/8, paragrafi 220-221, 226-228 i 233; B/121-143).

U toku noći 14. na 15. jul 1995. glavna kolona sa ranjenicima, nastavila je dalje prema Crnom Vrhu i prešla put Zvornik – Tuzla. U jutarnjim časovima ona je prešla asfaltni put u rejonu Crni Vrh i uputila se ka lokalitetu Križevačke njive, gdje je izvršeno prikupljanje kolone.

Kolona je u jutarnjim satima 15. jula prešla komunikaciju Zvornik - Caparde i do tada nije imala borbeni dodir sa prednjim linijama Vojske Republike Srpske, s obzirom na udaljenost 3-4 km od Baljkovice. Drugi dio kolone je u to vrijeme bio još ispod Udrža i kretao se prema Kamenici i dalje prema Tuzli.

Za “čišćenje” i “pretres terena” od 15. jula 1995. bio je zadužen komandant Bratunačke brigade Vidoje Blagojević. Pod njegovu komandu stavljene su sve jedinice koje su bile zadužene za “čišćenje” terena. Te su jedinice u narednim danima vršile “pretres terena”. Dio kolone se kretao prema Kravici i Konjević Polju, radi prebacivanja u rejon planine Udrž, a zatim prema Tuzli i Živinicama. U toku 15. jula više takvih grupa se predalo pripadnicima Vojske Republike Srpske.

Prva zvornička pješadijska brigada je “sa pridodatim ojačanjima” vršila pripreme za blokiranje i okruženje “neprijateljskih vojnika” koji su se kretali od sela Planinci ka Križevićima. Takođe su i 1. milička i Samostalni pješadijski bataljon Skelani dijelom snaga vršili “pretres terena radi otkrivanja zaostalih neprijateljskih grupa”.

Snage Vojske Republike Srpske su, radi sprečavanja prolaska grupa, blokirale širi rejon Crnog Vrha i Planinaca, djelimično rejon Kamenice i Glođansko brdo. U rejonu Pandurice, Planinaca, Crnog Vrha, Kamenice i Glođanskog brda nalazilo se oko 3.000 ljudi.

U zoni odgovornosti 1. zvorničke brigade 15. jula 1995. bilo je ogromnih problema sa ukopavanjem, strijeljanjem i čuvanjem zatvorenika “koje tek treba strijeljati”. Dragan Obrenović, koji je znao da se vodi operacija ubijanja, te drugi oficiri odvodili su ljude “gdje oni hoće”. Pri tome nisu zapisivali ništa što se odnosilo na

aktivnosti “oko operacije ubijanja”, dajući smjernice da se o tome ne govori preko radija.

Visoki oficir Zvorničke brigade je obavijestio Komandu Drinskog korpusa da mu dodatno opterećenje predstavlja veliki broj zarobljenika razmještenih po školama u zoni brigade, kao i obaveze obezbjeđenja i asanacije terena, jer su mu sve snage bile angažovane i nije imao rezervi.

U razgovoru sa jednim generalom iz Glavnog štaba Vojske Republike Srpske, Obrenović je predložio da se kolona propusti. Međutim, taj general to nije odobrio i naredio je da kolonu zaustavi i uništi, s čime se usaglasio i savjetnik ministra unutrašnjih poslova (ime nepoznato), tražeći da svim raspoloživim snagama, uključujući i avijaciju, pobiju sve ljude u koloni.

Visoki oficir Centra javne bezbjednosti Zvornik upoznao je Obrenovića sa stanjem u Bratuncu u vezi sa velikim brojem zarobljenih Bošnjaka i ukazao na činjenicu da je time stvorena opasna situacija. Tim prije, jer zbog nedovoljnog prostora neke grupe zarobljenika nisu imali gdje smjestiti, te su noć proveli u autobusima, pri čemu su se uznemirili i počeli da ljuljaju autobuse.

Prilikom prelaska linija na putu Konjević Polje zarobljen je veliki broj Bošnjaka.

Tog je dana Sekretarijat Ministarstva odbrane Zvornik, na osnovu zahtjeva Komande Drinskog korpusa, Str. pov. broj: 05/1-241, od 15. jula 1995. “i ukazane potrebe”, izdao naređenje za mobilizaciju svih vojno sposobnih obveznika sa teritorije opština Vlasenica, Milići, Skelani, Bratunac, Šekovići, sa ciljem pretresa terena i uništenja kolone.

Osim vojske, i policijske snage Republike Srpske su, bile aktivno uključene u hapšenje i privođenje.

Čelo kolone se 15. jula 1995 (u 17.15 časova) sukobilo sa jedinicama Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske u selu Marčići na pravcu kretanja kolone. Tada je prvi put došlo do direktnog sukoba između čela kolone i zasjede koju su postavile snage MUP Republike Srpske, čije su jedinice, posebno Centar

javne bezbjednosti Zvornik, zajedno sa vojskom, bile raspoređene na prostoru od Srebrenice do Tuzle. Na obje strane je bilo žrtava.

Jedinice Drinskog korpusa, posebno 1. bratunačka i 1. milićka brigada, te Samostalni bataljon Skelani, vršile su zarobljavanje i likvidaciju izbjeglih Bošnjaka, što, između ostalog, potvrđuje visoki oficir u Prijedlogu upućenom Komandi korpusa, koji je višeg oficira predložio za komandanta svih snaga koje obavljaju te poslove.

Kolona je u toku noći 15. na 16. jul 1995. bezbjedno prošla dio puta Križevačke njive – Baljkovica, gdje se sakrila u jednom potoku, čekajući ishod borbi na Baljkovici, koje su u to vrijeme vodile snage 2. korpusa Armije RBiH iz Tuzle i jedna grupa naoružanih vojnika koji su se kretali na čelu kolone.

Jedinice iz sastava Zvorničke brigade, osim što su u rejonu Baljkovice na borbenim linijama izvršile pojačanja u ljudstvu i naoružanju, organizovale su i zasjede na više mjesta.

U rejonu Marčići–Crni Vrh oružane snage Republike Srpske su angažovale 500 vojnika i policajaca kako bi zaustavili prekinuti dio kolone (oko 2.500 ljudi), koji se iz pravca Glodi kretao prema Marčićima.

I jedinice Bratunačke brigade su 15. jula 1995, po naređenju Komande Drinskog korpusa, Str. pov. br. 01/4-157-5, od 13. jula 1995, vršile “pretres terena”, pri čemu je dio snaga upućen u rejon Zvorničke brigade (60 vojnih obveznika). Dana 15. jula 1995. oko 11 časova visoki oficir je obavijestio generala Krstića “da ima još 3.500 ‘paketa’”, koje je morao razdijeliti, za što, kako navodi, nije imao rješenja.

Obrenović je u razgovoru sa dvojicom visokih oficira saznao o pogubljenim Bošnjacima na mnogim mjestima, a posebno u Kravici. On je bio siguran da su svi prisutni znali za plan egzekucije prognanika iz Srebrenice. U tom vremenu u Zvornik su stigli i vojnici iz Bratunca, koji su kasnije učestvovali u egzekucijama.

Obrenović je upoznao komandu Zvorničke brigade o zarobljenim Bošnjacima i operaciji ubijanja u kojoj su učestvovali visoki oficiri (A/8, paragrafi 165, 192 i 226-227; B/144-173).

Dijelovi iz 28. divizije Armije RBiH uz sadejstvo i artiljerijsku podršku jedinica 2. korpusa Armije RBiH iz Tuzle, u jutarnjim časovima (oko 8) 16. jula 1995. izveli su napad, probili linije Vojske Republike Srpske i spojili se sa čelom kolone u širem rejonu Baljkovice, gdje su vođene žestoke borbe. Nakon toga, preko sredstava veze, uslijedili su pregovori između 2. korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine i Zvorničke brigade Vojske Republike Srpske.

Komanda Zvorničke brigade je „ceneći situaciju“ izgubila tri rova, samovoljno otvorio koridor „civilnom stanovništvu, koga je bilo oko 5.000 hiljada sa protivničkom stranom“, i usaglasila „tehniku evakuacije“, zahtijevajući „oslobađanje zarobljenog policajca i svojih nestalih boraca“. Vjerovatno je, po njoj „među civilima izašao i određen broj vojnika, ali sve što je prošlo je nenaoružano“.

Dogovoreni koridor koji je bio otvoren (od 14 do 17 časova) za kolonu u rejonu Baljkovice potpuno je 16. jula (između 17 i 18 časova) zatvoren.

Šesnaestog jula 1995, prema utvrđenom obrascu, ubijeno je između 1.000 do 1.200 ljudi, koji su 14. jula 1995. odvezeni u Pilicu. Strijeljanja su izvršena na Vojnoj ekonomiji Branjevo.

Istoga je dana (oko 15 časova) izvršena još jedna egzekucija zarobljenih. Tada je grupa pristiglih vojnika iz Bratunačke brigade Vojske Republike Srpske izvela zatočene iz Doma kulture u Pilici i likvidirala oko 500 ljudi.

Takođe je oko 16. jula 1995. VRS izvršila i likvidaciju više stotina zarobljenih (oko 500) u Kozluku.

U rejonu Pobuđa je 16. jula 1995. bilo oko 2.000 izbjeglih koji su se krili po šumama (A/8 paragrafi 234-253; B/174-197).

Srpske snage su i 17. jula 1995. nastavile akciju zarobljavanja Bošnjaka. Vršeći “pretres terena”, VRS je tog dana zarobila više civila, među kojima je bilo i četvoro maloljetne djece (od osam do četrnaest godina), koji su zatvoreni u vojnički pritvor u Bratuncu (B/198-207).

Jedinice 1. bratunačke lake pješadijske brigade (3. i 4. pješadijski bataljon) i mobilisano ljudstvo iz radne obaveze, te

policijske snage, 18. jula 1995. vršili su “pretres terena” u rejonu Pobuđe, Glogova, Hrančići, Konjević Polje, te s obje strane komunikacije Milići – Drinjača. Malobrojne grupe su pokušavale da se izvuku iz rejona Pobuđa, Konjević Polja u pravcu Cerske i Kušlata prema Tuzli.

Komandat Zvorničke brigade izdala je, nakon pogibije jednog njenog vojnika, koji je “pokušao da privede neke zarobljenike u toku operacije pretresa”, 18. jula naredbu da zarobljene u njenoj zoni odgovornosti treba likvidirati, kako se ne bi rizikovalo “njihovim hvatanjem”. Tako su, u skladu sa tom naredbom, svi oni koji su prilikom “pretresa terena” pronađeni ubijani na licu mjesta sve do 21. jula 1995, kada je komanda promijenila navedenu naredbu.

VRS je 18. jula 1995. radila na pronalaženju, hapšenju i likvidaciji Bošnjaka. U ranim jutarnjim časovima jedna grupa od 200 lica predala se na prostoru između Nove Kasabe i Konjević Polja.

Tada se u širem rejonu Pobuđa krilo oko 500 ljudi, koji su pokušavali da se izvuku prema Žepi, zatim Srbiji ili preko Udrča u Tuzlu.

Jedinice 1. zvorničke brigade su organizovale blokadu i uništenje zaostalih grupa, kao i “pretres terena”, sa pridodatim jedinicama na pravcu Baljkovica – Ćetino Brdo – Crni Vrh – Perunika – Lisina. Pretres terena u rejonu sela Kamenica vršile su jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova.

U rejonu Planinci – Baljkovica VRS je 18. jula 1995. u jutarnjim časovima likvidirala 20 lica. Na lokacijama Crni Vrh – Potočani – Planinci – Baljkovica bilo je u okruženju oko 150 lica. (B/208-226).

U toku dana 19. jula 1995. Vojska i snage MUP-a Republike Srpske nastavili su sa pretresom i blokadom terena radi blokiranja i uništenja zaostalih bošnjačkih grupa. Na području zone odgovornosti Zvorničke brigade prilikom pretresa terena likvidirano je 13, a uhapšena su 2 Bošnjaka.

Sve raspoložive snage MUP Republike Srpske koje su se nalazile u zoni Centra javne bezbjednosti Zvornik izvršile su pretres terena u rejonu Kamenica, Jošanica, Liplje, Džafin Kamen i Crni Vrh

do Snagova. Tom prilikom je ubijeno 8 Bošnjaka. Tada se u rejonu ispod stare ceste kod Snagova krilo “još oko 200 muslimana naoružanih automaskim i lovačkim puškama”. Tog jutra je “oko 50 muslimana napalo liniju Zvorničke brigade u rejonu Pandurice, u namjeri da se probiju na muslimansku teritoriju. Tom prilikom jedan borac VRS je poginuo, a jedan je teško ranjen”. Centar javne bezbjednosti Zvornik je planirao da sljedećeg dana svim raspoloživim snagama opkoli i uništi obje navedene grupe.

Bratunačka brigada Vojske Republike Srpske vršila je pretres terena na području Gornji Potočari, Blječeve, Čizmića, Lehovića, Bacute i putne komunikacije Glogova–Konjević Polje (B/227-231).

Manje grupe Bošnjaka su se i poslije 19. jula 1995. danima i mjesecima krile po šumama, pokušavajući da se probiju do Tuzle (B/232-260).

Jedan broj zarobljenih ranjenika (50) prevezen je u bolnicu Bratunac. Druga grupa zarobljenih odvedena je u logor Batkovići (kod Bijeljine), oni su kasnije, uglavnom, razmijenjeni.

Jedan broj Bošnjaka je uspio da pređe u Srbiju (Ljubovija i Bajina Bašta), odakle je njih 38 vraćeno u Republiku Srpsku. Neki od njih odvedeni su u logor Batkovići, gdje su razmijenjeni. Za najveći broj vraćenih do sada nije utvrđena sudbina.

U Žepu je do 17. jula “stigao 201 vojnik” (“jako su iscrpljeni, ima ih dosta lakše ranjenih”). Do 28. jula u Žepu je iz Srebrenice pristiglo još 500 ljudi.

Izvjestan broj učesnika mješovite kolone je stradao na razne načine, kao što su: ranjavanje, pojedinačna samoubistva, utapanja u rijeci Drini prilikom pokušaja prelaska u Srbiju, iscrpljenost i dr.

II . MASOVNE GROBNICE

Jedno od najvažnijih pitanja u radu Komisije bilo je pitanje otkrivanja do sada nepoznatih lokacija masovnih grobnica srebreničkih žrtava.

Vrlo rano u radu Komisije počelo se raspravljati o metodologiji i strategiji koja će se koristiti u pribavljanju informacija o ovom vrlo osjetljivom i bolnom pitanju. Mišljenja su brzo usaglašena te je dogovorena strategija inkorporirana kako u Opšti tako i u Operativni plan rada Komisije.

Imajući u vidu političko okruženje pomenuto u Uvodu ovog izvještaja i druge prikupljene materijalne dokaze, Komisija je došla do zaključka da se većina relevantnih i provjerenih informacija o ovom pitanju može dobiti od involviranih subjekata Republike Srpske (Ministarstvo odbrane, Vojska Republike Srpske, Ministarstvo unutrašnjih poslova i druge institucije).

Prve aktivnosti na istraživanju novih lokacija masovnih grobnica otpočele su upućivanjem službenih pisanih zahtjeva za pružanje informacija i ostvarivanjem neposrednih kontakata sa nadležnim Vladinim ministarstvima i službama:

- Ministarstvu unutrašnjih poslova RS,
- Ministarstvu odbrane RS,
- Glavnom štabu i VRS,
- Obavještajno bezbjednosnoj službi RS,
- Republičkoj upravi civilne zaštite RS,
- Kancelariji za traženje zarobljenih i nestalih lica RS i drugim,

I van Republike Srpske upućeni su zahtjevi i ostvareni kontakti sa:

- Federalnom komisijom za traženje nestalih lica,
- Kantonalmim tužilaštvom u Tuzli,
- Kancelarijom Haškog tribunala (ICTY),
- Međunarodnom komisijom za traženje nestalih osoba/lica (ICMP).

Zahtjevi su prvenstveno odnosili na broj eksumiranih i identifikovanih posmrtnih ostataka te na broj do sada obrađenih grobnica koje su u vezi sa događajima u Srebrenici '95.

U očekivanju odgovora na pomenute službene dopise, članovi Komisije su održali sastanke na najvišem nivou sa

predstavnicima ICTY (u Hagu), SFOR i EUPM. Od ovih organizacija je traženo da pruže sve raspoložive informacije o novim lokacijama potencijalnih masovnih grobnica koristeći sve ljudske i druge kapacitete koji im stoje na raspolaganju.

Da bi se dao što je moguće detaljniji uvid u veličinu i kompleksnost ovog problema, Komisija je odlučila da prikupi podatke vezane za broj identifikovanih i sahranjenih žrtava kao i za broj i tip grobnica koje su otkrivene prije formiranja Komisije.

U tom smislu, predstavnici Haškog tribunala (ICTY) informisali su članove Komisije prilikom njihove posjete Hagu 17. 02. 2004, da je u periodu kada je ICTY vršio ekshumacije sa svojim timovima (od 1996. i 1998. do 2000) ukupno obrađeno 26 masovnih grobnica u kojima su nađena lica nastradala u događajima u i oko Srebrenice.

Takođe, rečeno je da su, kada je ICTY prekinuo sopstveni program ekshumacija na terenu 2000. godine, sve informacije o lokacijama masovnih grobnica proslijeđene na dalju obradu Federalnoj komisiji za traženje nestalih.

Od tog perioda do 2003. godine, Federalna komisija za traženje nestalih je obavila ekshumacije više desetina grobnica (prilog D/1).

Zbog velikog procenta sekundarnih grobnica i činjenice da se u njima nalaze uglavnom pomiješani posmrtni ostaci više lica, odnosno dijelovi tijela, nemoguće je sa sigurnošću reći koliko je lica do sada ekshumirano, bilo od strane ICTY ili Federalne komisije. Od ukupnog broja ekshumiranih tijela identifikovano je 1.332 lica (prilog D/2), od kojih je 980 sahranjeno u Memorijalnom centru u Potočarima (statistika Kantonalnog tužilaštva u Tuzli).

Komisija nije na osnovu raspoloživih podataka mogla utvrditi koliko je ekshumiranih grobnica bilo primarnog karaktera, a koliko sekundarnih i tercijarnih. Isto tako nismo mogli utvrditi koliko je ekshumirano cijelih tijela, a koliko skeletnih ostataka (vreća).

Poređenjem ovih podataka sa podacima o broju lica koje se još uvijek vode kao nestala (statistike MKCK, ICMP, ICTY, udruženja porodica nestalih iz Srebrenice, i drugi) došlo se do

zaključka da postoji veliki broj grobnica koje do sada nisu otkrivene.

Uz navedene aktivnosti, preduzete u cilju otkrivanja novih lokacija masovnih grobnica, dugo vremena nijedna nova informacija nije podnesena Komisiji ni iz jednog od navedenih izvora. U pokušaju da se dobije informacija od šire javnosti (prvenstveno iz Republike Srpske), odlučeno je da se uspostavi posebna telefonska linija za anonimno pružanje informacija, kako o lokacijama masovnih grobnica, tako i o ostalim događajima koji su se desili između 10. i 19. jula 1995. godine u Srebrenici. Komisija je radi toga u tom smislu pozvala premijera Republike Srpske, gospodina Dragana Mikerevića da da svoju ličnu podršku ovoj inicijativi, što je bilo od izuzetne važnosti s obzirom na političku atmosferu u javnosti RS, gdje se još uvijek odavanje informacija ovakve vrste smatra izdajom, a ne patriotskim činom.

Telefonska linija uspostavljena je 26. aprila 2004, nakon čega je Komisija putem medija uputila javni apel građanima za pružanje informacija. Još jedan apel javnosti, uputio je premijer Republike Srpske, koji je pozvao sve koji imaju podatke o lokacijama grobnica da ih dostave Komisiji. Kampanju je u više navrata podržao i predsjednik Republike Srpske Dragan Čavić. Uprkos pokušajima da se dopre do savjesti onih koji imaju saznanja o događajima u i oko Srebrenice između 10. i 19. jula 1995, ovaj projekat doživio je neuspjeh. Do danas, samo je nekoliko relevantnih informacija dobijeno ovim putem.

U svom Prvom preliminarnom izvještaju, od 14. aprila 2004, Komisija je naglasila činjenicu da se do tog datuma došlo u posjed tek malog broja, uglavnom već poznatih informacija o dešavanjima u Srebrenici, te da je u pitanju opstrukcija rada Komisije od strane nadležnih institucija vlasti.

Nakon podnošenja pomenutog izvještaja, visoki predstavnik za Bosnu i Hercegovinu, lord Peki Ešdaun 16. aprila održao je konferenciju za štampu, tokom koje je najavljeno sljedeće:

- Smjena načelnika Generalštaba VRS i Šefa Vladinog Sekretarijata za odnose sa ICTY, koji su, prema mišljenju visokog predstavnika, bili odgovorni za opstrukciju rada Komisije;

- Upozoreni su ministar odbrane RS Milovan Stanković i ministar unutrašnjih poslova Zoran Đerić da moraju obezbijediti dostavljanje relevantnih informacija Komisiji (i to ne samo o lokacijama grobnica) prije podnošenja narednog mjesečnog izvještaja, 30. aprila 2004;
- Ponovo je zatraženo od Predsjednika Čavića i premijera Mikerevića da lično preuzmu odgovornost za rad i uspjeh Komisije, te da se preko svojih savjetnika (gospodina Čizmovića, savjetnika predsjednika Republike Srpske za pravna pitanja, i gospodina Simeunovića, savjetnika premijera za pitanja bezbjednosti) redovno informišu o radu Komisije.

Nakon ove intervencije visokog predstavnika za BiH, počele su pristizati informacije u vezi sa lokacijama masovnih grobnica kao i druga važna dokumentacija, što je rezultiralo znatnim napretkom u radu Komisije.

Nakon primanja prvih informacija o potencijalnim lokacijama masovnih grobnica, kako od organa Vlade RS (prilog D/4) tako i od svjedoka na terenu (**prilog – za ograničenu distribuciju “D”**), članovi Komisije koji su bili zaduženi za istraživanje ovog pitanja otpočeli su aktivnosti na provjeri vjerodostojnosti primljenih informacija te na utvrđivanju da li se zaista radi o novim, do sada nepoznatim, lokacijama. U slučajevima gdje su koordinate lokacija bile dostupne, ICTY je zamoljen da provjeri svoje podatke i obavijesti Komisiju da li je navedena grobnica njima već bila poznata.

Usljedila je serija predvizita potencijalnim grobnicama uz prisustvo i pomoć stručnjaka za ekshumacije i ispitivanje grobnica. Tokom pomenutih predvizita, primjenjivane su vazeće procedure i propisi koje primjenjuju entitetske komisije za traženje nestalih lica.

Faza ispitivanja je okončana posjetama, provjerama i preliminarnim verifikacijama tri primarne i 29 sekundarnih i tercijarnih grobnica, što znači da je Komisija, koristeći informacije dobijene od zvaničnih organa i tijela vlade RS i svjedoka na terenu, prikupila informacije **o postojanju 32 (trideset dvije) do sada nepoznate i neobrađene masovne grobnice** sa tijelima Bošnjaka žrtava događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine. U knjizi priloga “D” ovog dijela Izvještaja (**povjerljivi dokumenti**

za ograničenu distribuciju) dostavljamo sljedeću relevantnu dokumentaciju:

–zapisnike sa predvizita uz informacije i zabilješke primljene od MUP-a i Ministarstva odbrane RS;
–tabelarni pregled grobnica sa mikrolokacijama i fotodokumentaciju sa terena.

Imajući u vidu prethodna negativna iskustva sa izmještanjem grobnica, detaljno je razmatrano pitanje osiguranja lokacija do početka ekshumacija. Odgovornost za osiguranje lokacija koje su posjećene i za koje se vjeruje da su nove masovne grobnice preuzeo je MUP Republike Srpske.

Nakon što su predvize obavljene na 29 lokaliteta (prilog D/5) i proces verifikovanja primljenih informacija priveden kraju, članovi Komisije, davaoci izvještaja u vezi s ovim pitanjem, odlučili su da održe sastanak sa predsjedavajućim Federalne komisije za nestale osobe na kojem bi se utvrdilo postupanje sa ovim izuzetno povjerljivim informacijama.

Istovremeno, pojačan je medijski pritisak i pritisak šire javnosti u Federaciji, posebno udruženja porodica nestalih, na Federalnu komisiju za preuzimanje informacija o novootkrivenim grobnicama i njihovo poređenje sa informacijama o 23 grobnice za koje je navodno od ranije znala Federalna komisija.

Nakon obavljenih konsultacija i po odobrenju predsjednika Vlade Republike Srpske, 26. 05. 2004. u Sarajevu su dva člana Komisije i gospodin Amor Mašović održali sastanak, na kojem je dogovorena posjeta svim novootkrivenim lokalitetima.

Tako su 03. 06. 2004. predstavnici Federalne komisije za nestale, predstavnici OHR-a i predstavnik policije RS u pratnji dva člana Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995, posjetili sve lokalitete masovnih grobnica o kojima je saznanja dobila gore pomenuta Komisija sopstvenim istraživanjima.

Predstavnicima Federalne komisije, koja je jedini ovlašteni organ za obavljanje ekshumacija kad su u pitanju žrtve bošnjačke i hrvatske nacionalnosti, na samom je početku posjete predat dosije sa mapama, fotografijama, opisima mikrolokacija i koordinatama 28 grobnica. Osim ovih 28 lokacija, isti dan locirane su još tri

grobnice za koje dokumentacija nije bila pripremljena jer je informacija o njima primljena neposredno pred predvizitu (prilog D/6).

Komisija je raspolagala saznanjem o još jednoj primarnoj grobnici (jama) sa oko 80 tijela lica nestalih u događajima u i oko Srebrenice u drugoj polovini jula 1995. godine. Ova grobnica se nalazi u opštini Šekovići. Obzirom da i Federalna komisija raspolaže navedenim saznanjima, lociranje iste nije obavljeno.

Na kraju posjete, predsjedavajući Federalne komisije dao je preliminarnu ocjenu da je od posjećene 31 lokacije, osam lokacija potpuno nepoznatih Federalnoj komisiji, ali da će se svi primljeni podaci uporediti sa podacima Federalne komisije i pisani odgovor dostaviti na uvid. U pismu upućenom predsjedavajućem Komisije od 04. 06. 2004. godine, Amor Mašović je dostavio sljedeće informacije:

- 5 grobnica od 28 sa liste, bile su potpuno nepoznate Federalnoj komisiji, od kojih su 2 primarne grobnice, što je jako bitno u smislu dokaznog materijala o zločinu;
- 3 grobnice koje nisu bile na listi, a posjećene su tog dana, takođe su bile nepoznate Federalnoj komisiji;
- za 3 lokaliteta Federalna komisija je imala saznanja o širem regionu, ali ne i tačnim mikrolokacijama.

Osim ovih zaključaka, predsjedavajući Federalne komisije u ovom pismu kaže i sljedeće:

"Želim posebno naglasiti da činjenica da smo mi raspolagali saznanjima o nekim lokalitetima koji su navedeni u Vašoj listi, ni na koji način ne umanjuje napore koje Vi osobno kao i ostali članovi Komisije ulažete da biste došli do saznanja o masovnim grobnicama. Naprotiv, Vaša saznanja samo dodatno potvrđuju ono što smo mi dobili od naših izvora, te Vam na tome posebno zahvaljujemo".

Naša komisija raspolaže saznanjima o još nekoliko masovnih grobnica na području opština Bratunac, Srebrenica, Zvornih, Šekovići i Osmaci, a u kojima se također nalaze posmrtni ostaci srebreničkih žrtava.

Model koji smo jučer primijenili po mojem dubokom uvjerenju mogao bi poslužiti kao obrazac ne samo za našu buduću

uspješnu saradnju već i za saradnju entitetskih komisija za nestale” (prilog D/7).

Takođe se kaže:

"U nastojanju da provjerimo i potvrdimo vjerodostojnost informacija koje ste nam dostavili, Federalna komisija će u narednom periodu od 2 nedjelje pristupiti ekshumaciji grobnice na lokalitetu Sandići te ćemo Vas o početku ekshumacije izvijestiti kako bi Vaši predstavnici mogli prisustvovati istoj."

Prema mišljenju stručnjaka, uz trenutno stanje resursa na polju ekshumacija i identifikacija, obrada pomenutih lokacija će trajati mjesecima, a na početak radova će se čekati možda i nekoliko godina. Ovakvo mišljenje zasniva se na sljedećim činjenicama:

- veliki broj grobnica je smješten na lokalitetima teškim za rad;
- većina grobnica, tokom proteklih godina, prekrivana je velikom količinom smeća i drugog otpada;
- program ekshumacija u BiH za 2004. godinu već se odvija, a prioritet imaju lokacije iz 1992. godine;
- ograničeni su ljudski i drugi resursi potrebni za rad na grobnicama.

Važno je napomenuti da se svaka masovna grobnica tretira kao mjesto zločina i zato ekshumacija ne podrazumijeva samo iskopavanje posmrtnih ostataka. Potrebno je prisustvo velikog broja stručnjaka (tužioca, krim-tehničara, patologa, antropologa/arheologa itd.), manuelnih radnika i opreme (bageri, svjetla, ljestve itd.) da bi se posao pravilno obavio i rezultati bili verifikovani od strane nadležnog kantonalnog tužioca.

Na osnovu navedenog može se zaključiti da bez obezbjeđenja dodatnih finansijskih sredstava za rad i većeg broja lokalnih stručnjaka (strane eksperte, npr. forenzičke antropologe, forenzičke arheologe i dr, trenutno obezbjeđuje ICMP) radovi na novootkrivenim lokacijama masovnih grobnica koji su u vezi sa događajima u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995, neće početi u dogledno vrijeme. Takođe, bez dodatnih sredstava za finansiranje procesa DNK analize, u dogledno vrijeme neće biti moguće utvrditi ni broj ni identitet žrtava otkopanih iz ovih masovnih grobnica.

Sa aspekta rada Komisije, a u smislu utvrđivanja broja tijela osoba koja se trenutno nalaze u pomenutim grobnicama, ubrzanje procesa ekshumacija i identifikacija jeste krucijalno pitanje. Tačna ocjena o broju tijela ili dijelova tijela koja se nalaze u svakoj od pomenutih grobnica, neće biti moguća prije nego što se obave ekshumacije na svim lokacijama, uzmu uzorci kostiju sa otkopanih posmrtnih ostataka, izdvoje DNK profili i unesu u bazu podataka ICMP u okviru DNK programa identifikacija.

III. UTVRĐIVANJE SUDBINE LICA ZA KOJIMA SE JOŠ UVIJEK TRAGA

Drugi zadatak u okviru mandata Komisije bio je sačinjavanje što je moguće tačnije liste sa imenima lica nestalih tokom događaja u Srebrenici između 10. i 19. jula 1995.

Poseban naglasak je dat na utvrđivanje sudbine 1.849 lica koja su navedena u Odluci Doma za ljudska prava BiH, od 03.03.2003, povodom koje je Vlada RS i osnovala Komisiju.

U pokušaju da se pribavi što više podataka o ovim licima, uspostavljen je kontakt sa nadležnim institucijama i organizacijama u BiH (spisak institucija u Analizi aplikacija podnesenih Domu za ljudska prava i Ustavnom sudu) (prilog F).

Komisija je bila svjesna činjenice da postoji veliki broj spiskova sa imenima nestalih iz područja Srebrenice, te da ih je, zbog različitih podataka koje sadržavaju i različitog formata u kojem su rađene (spiskovi, baze podataka...), vrlo teško konsolidovati i proizvesti jedinstvenu listu u datom vremenskom roku. Takođe se postavio problem istovjetnih ili sličnih imena članova porodica koje je, bez provjera ličnih dokumenata, teško verifikovati. Komisija je naknadno došla do saznanja da su iz gorenavedenih razloga slični projekti u prošlosti napušteni ili obustavljeni.

Zbog svega navedenog, na jednoj od sjednica Komisije razmatran je podnesak jednog člana Komisije – prijedlog projekta za sačinjavanje nove liste lica za kojima se još uvijek traga, putem sopstvenih istraživanja na terenu. Prema tom projektu, timovi popisivača koje bi oformila Komisija išli bi na teren i uzimali/provjeravali podatke o nestalim licima, uzimali podatke o okolnostima nestanka i druge detalje od važnosti, te ih upoređivali sa podacima iz posljednjeg popisa stanovništva, 1991 godine. Prijedlog projekta je usvojen i prezentovan Vladi RS uz zahtjev za finansiranje.

Nakon što je visoki predstavnik donio odluku da se Završni izvještaj Komisije mora podnijeti do sredine jula 2004, došlo se do zaključka da projekat neće biti moguće okončati na vrijeme i da se zbog toga ne krene u njegovu realizaciju.

Aktivnosti su nastavljene održavanjem sastanka u Sarajevu između dva predstavnika Komisije sa predstavnicima udruženja porodica nestalih u Srebrenici, krajem januara 2004, kad se, između ostalog, raspravljalo i o broju i identitetu nestalih. Predstavnici udruženja su izjavili da porodice žele vidjeti napredak u radu Komisije i uvjeriti se u njene iskrene namjere da u ime RS dođe do istine o Srebrenici, prije nego udruženja dostave bilo kakve informacije u vezi s ovim pitanjem ili daju dozvolu drugim institucijama da to urade u njihovo ime.

Razmatrajući metodologiju prikupljanja podataka o nestalim licima, Komisija je došla do zaključka da najtačniju listu posjeduje Međunarodna komisija za nestale osobe (ICMP). Pomenuta lista je sačinjena u okviru ICMP programa prikupljanja uzoraka krvi za DNK analizu od članova porodica nestalih. Svako lice od kog se uzima uzorak krvi, daje podatke kako o nestalom licu za čiju identifikaciju će se dati uzorak upotrijebiti, tako i o okolnostima i vremenu nestanka. Do dana podnošenja ovog izvještaja prikupljeni su podaci o 7.779 lica koja su nestala između 10. i 19. jula 1995. godine u Srebrenici, a koja su prijavili članovi porodice. Ovaj broj, nažalost, nije konačan budući da ICMP još uvijek prikuplja uzorke krvi i podatke, od porodica stradalih koje trenutno žive u zemljama EU. Neosporno je, dakle da će se nakon okončanja pomenutog projekta ICMP, povećati broj lica za kojima se još uvijek traga.

Zbog pravnih ograničenja u pogledu povjerljivosti podataka, ICMP nije mogao ustupiti Komisiji svoje podatke bez saglasnosti članova porodica nestalih ili njihovih predstavnika.

Na sljedećem sastanku članova Komisije i predstavnika udruženja porodica, održanom 25. 05. 2004, porodice su dale saglasnost da se podaci ICMP-a, o licima za kojima se još uvijek traga, daju na raspolaganje Komisiji u svrhu izrade Konačnog izvještaja. Međutim, do danas nismo dobili na korištenje navedene podatke (prilog F/2).

U vezi s ovim, Komisija smatra da je potrebno razjasniti i sljedeće: Prema podacima MKCK u BiH koji su dostavljeni Komisiji 17. 02. 2004. i 18. 05. 2004, broj prijavljenih lica za kojima se još uvijek traga je 6.450, (prilog F/1) dok se prema podacima ICMP još traga za 7.779 lica. Do razlike u podacima ove dvije međunarodne organizacije došlo je zato što je MKCK prihvatao zahtjeve za traženje samo od članova uže porodice, dok

se u slučaju ICMP, DNK identifikacija može obaviti pomoću krvnih uzoraka uzetih i od članova šire porodice. Nažalost, zbog gorepomenutih pravila u prikupljanju podataka u obje organizacije, u slučajevima kada je cijela porodica nastradala, niko ne može prijaviti njihov nestanak!

Da bi se dobila približno tačna lista onih za kojima se još uvijek traga, zaključeno je da je potrebno dobiti tačne podatke o identitetu i broju do sada identifikovanih i sahranjenih žrtava iz Srebrenice '95, kao i o broju i identitetu identifikovanih koji čekaju na sahranu.

Nakon upućenog pismenog zahtjeva Kantonalnom tužilstvu u Tuzli i sastanka održanog između dva člana Komisije i kantonalnog tužioca, Komisiji je stavljen na raspolaganje spisak 1.332 osobe koje su do sada identifikovane i za koje su izdate smrtovnice (prilog D/2). Većina ovih lica je već sahranjena u Memorijalnom centru u Potočarima. Prema podacima Projekta Identifikacija Podrinje (PIP) ICMP, koji su članovi Komisije posjetili u Tuzli 06. 05. 2004, identifikovano je još 900 lica nestalih u Srebrenici u julu '95. godine i čekaju na sahranu.

Sumirajući sve gorenavedene aktivnosti i saznanja, članovi Komisije su na jednoj od sjednica zaključili da će se postojeći podaci iz svih Komisiji dostupnih izvora iskoristiti i da će se komparativnom metodom pokušati doći do konačne liste nestalih lica iz događaja u Srebrenici jula '95, sa posebnim osvrtom na 1.849 lica za koja su aplikacije podnesene Domu za ljudska prava i Ustavnom sudu BiH .

Posao na upoređivanju podataka pomenutih 1.849 lica je okončan i rezultati su prezentovani u dokumentu u prilogu "Analiza aplikacija podnesenih Domu za ljudska prava i Ustavnom sudu BiH" (prilog F).

Napominjemo da se nastavlja posao na pripremi konačne liste lica sa područja Srebrenice za kojima se još uvijek traga. U tom smislu se očekuje dodatni priliv detaljnih podataka iz više izvora koji će se takođe unijeti u pomenutu bazu. Konačni nalaz Komisije u ovom pogledu će u formi adenduma biti dostavljen Vladi RS do sredine jula.

IV.
SPISAK I IDENTITET ŽRTAVA ZA KOJE SU PODNESENE
APLIKACIJE DOMU ZA LJUDSKA PRAVA BiH

Komisija je u cilju pružanja odgovora na aplikacije podnesene Domu za ljudska prava za Bosnu i Hercegovinu i Ustavnom sudu BiH, a tiču se događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995, oformila bazu podataka kako bi se došlo do što preciznijih informacija o sudbini lica koja su predmet aplikacija. Nakon uvida u prezentovanu dokumentaciju iz aplikacija i podataka iz do sada poznatih relevantnih evidencija a koje se tiču predmetnog područja i vremenskih događanja došlo se do slijedećih podataka:

BROJ PRIJAVA DOMU ZA LJUDSKA PRAVA BIH	1875
BROJ PRIJAVA USTAVNOM SUDU BIH	49
UKUPNO	1924
DOSTAVLJENO KOMISIJI S PRILOZIMA	1400

BROJ LICA KOJA SE POTRAŽUJU U APLIKACIJAMA	1193
<u>od toga:</u>	
<u>BROJ LICA KOJA ULAZE U ZADANI KRITERIJ KOMISIJE (10-19. JUL 1995. G.)</u>	<u>1135</u>
od toga sahranjeno:	237
od toga poznato, ali nije sahranjeno	56
vode se kao "NESTALA LICA"	842
BROJ LICA VAN ZADANOG KRITERIJA - PRIJE I NAKON <10-19. JULI 1995. GODINE>	51
od toga sahranjeno:	17
od toga poznato, ali nije sahranjeno	2
vode se kao "NESTALA LICA"	32
BROJ LICA ZA KOJE NEMA DOVOLJNO PODATAKA	3
od toga sahranjeno:	1
BROJ ŽIVIH LICA	4
UKUPNO:	1193
DO SADA SAHRANJENO:	255

Manji broj evidentiranih lica od broja prijava je iz razloga što je za jedno lice više lica podnijelo aplikacije (ima slučajeva da je pet prijava za istu osobu).

Kontrolom popisa predmeta i dostavljene dokumentacije ustanovljeno je da Komisiji nisu dostavljene sve aplikacije. Radi se o 540 prijava za koja je navedeno da su podnijete aplikacije, ali bez dovoljnih podataka (podnosilac i ime i prezime lica za koje je aplikacija podnesena) što nije dovoljno da se prepozna o kojoj se osobi radi.

Karakteristično je da su organizacijama koje vode spiskove nestalih lica prijavljeni različiti datumi nestanka za istu osobu, kao i različite lokacije nestanka, a u većini slučajeva nedostaju precizni podaci o datumu i mjestu rođenja, kao i adrese prebivališta.

Evidentirani su i slučajevi da se u aplikacijama navode okolnosti nestanka koje se odnose na juli 1995. godine, a u evidencijama su registrovani datumi nestanka prije tih događaja ili nakon njih. Komisija se u takvim slučajevima rukovodila podacima koji su bili bliži objektivnoj istini, ali ostavlja se mogućnost ispravki u slučajevima pružanja novih dokaza.

U četiri slučaja radi se o licima koja su živa.

Nedostaju precizniji podaci o ehsumiranim, identifikovanim i sahranjenim osobama, ili su djelimični što zahtjeva da Federalna komisija za nestala lica Institut za nestale osobe Komisiji na korišćenje dostave sve relevantne podatke kako bi se kompletirala saznanja o pojedinačnim slučajevima i okolnostima.

U obradi podataka korišćeni su različiti izvori:

- MKCK - MISSING PERSONS ON THE TERRITORY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA
- MKCK - SPISAK LICA KOJA SU BILA PRIJAVLJENA NESTALA U SREBRENIČKIM DOGAĐAJIMA JULA 1995., ČIJI SU POSMRTNI OSTACI PRONAĐENI (prilog D/3a)
- MKCK - LISTA OSOBA ZA KOJE JE MKCK PRIMIO PODATKE O SMRTI, A ČIJI POSMRTNI PODACI JOŠ UVIJEK NISU PREDANI PORODICAMA - SREBRENICA 1995

- SPISAK - NESTALA LICA U 1995.G. SA PODRUČJA OPŠTINE SREBRENICA
- UDRUŽENJE GRAĐANA "ŽENE SREBRENICE" - 2 spiska s dopunama (preuzeto s interneta)
- potvrde Federalne komisije za nestale osobe, Sarajevo priložene uz aplikacije Domu za ljudska prava i Ustavnom sudu BiH
- MKS U HAGU - KANCELARIJA TUŽIOCA - Srebrenica Missing, 2. May 2000,
- INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA - UNIVERZITET U SARAJEVU - ŽRTVE ZLOČINA U SREBRENICI (od 10. do 19. jula 1995. godine)
- KANTONALNO TUŽILAŠTVO TUZLANSKOG KANTONA - LISTA IDENTIFIKOVANIH SREBRENICA - 1995. (prilog D/2)
- KNJIGA: Naser ORIĆ: "SREBRENICA svjedoči i optužuje", - SPISAK NESTALIH CIVILA NA POČETKU RATA 1992. GODINE PREMA EVIDENCIJI SLUŽBE ZA VEZE I INFORMACIJE U SREBRENICI (str. 195-210), i SPISAK POGINULIH GRAĐANA U TOKU RATA PREMA EVIDENCIJI KOMISIJE ZA PRAĆENJE RATNIH STRADANJA (SPISKOM NISU OBUHVAĆENI POGINULI U EVIDENCIJI BOLNICE I CIVILNE ZAŠTITE) (str. 211-251)
- AOP GARNIZONIH POSLOVA TUZLA - SPISAK POGINULIH BORACA SA OPŠTINA SREBRENICA, VLASENICA, BRATUNAC I ZVORNIK
- SPISAK POGINULIH BORACA ARMIJE BIH
- JAVNO KOMUNALNO PREDUZEĆE "GRADSKA GROBLJA" VISOKO - SPISAK TIJELA PREDVIĐENIH ZA UKOP DANA 11.07.2003. GODINE U MEMORIJALNI CENTAR POTOČARI-SREBRENICA (preuzeto s Interneta)

- RATNA DOKUMENTACIJA OS SREBRENICE, 8. OG I 28. DIVIZIJE ARBIH
- DOPIS OBS RS - POTVRDE POLICIJSKIH STANICA ZA KONTROLU PRELASKA DRŽAVNE GRANICE BRATUNAC IZ 1995. GODINE.
- POPIS LICA KOJI JE SAČINIO DUTCHBAT U POTOČARIMA (239 IMENA)
- SPISAK LICA U SABIRNOM CENTRU BATKOVIĆI
- DRUGI DOPISI, TELEGRAMI I IZVJEŠTAJI

U cilju što potpunijeg pružanja odgovora podnosiocima aplikacija, Komisija je svu pažnju poklonila istraživanju podataka o licima koja su predmet aplikacija naglašavajući da će podržavati nastavak istraživanja, kao i da će pažnju posvetiti istraživanju sudbina svih drugih lica koja nisu predmet aplikacija a koja se nalaze u spiskovima nestalih osoba ili bilo kojim drugim spiskovima koji se tiču događaja od 10. do 19. jula 1995. godine (prilog - F:).

ZAKLJUČCI

Nakon poteškoća u prvom periodu svoga rada, reagovanja i mjera Visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu od 11. marta i 25. aprila 2004. godine stvoreni su optimalni uslovi za realizaciju zadataka Komisije.

Komisija je na osnovu vlastitih istraživanja događaja u i oko Srebrenice od 10.-19. jula 1995. godine cjelovitije sagledala navedene događaje i, pored ostalog, došla do slijedećih rezultata:

- prikupila značajnu dokumentaciju, informacije, saznanja i druge dokaze o događajima u i oko Srebrenice od 10.-19. jula 1995. godine, uključujući i one koji do sada nisu bili poznati;

- utvrdila da je u periodu od 10.-19. jula 1995. godine likvidirano više hiljada Bošnjaka, na način koji predstavlja teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava, te da je izvršilac, pored ostalog, preduzeo mjere prikrivanja zločina premještanjem tijela;

- otkrila 32 nove-do sada nepoznate lokacije masovnih grobnica, od kojih su 4 primarne. Informacije o tim grobnicama dostavili su isključivo izvori iz Republike Srpske (organi Vlade i svjedoci na terenu) i prvi put su dobivene na takav način.

Imajući to u vidu smatramo da bi trebalo razmotriti primjenu istog modela u procesu otkrivanja sudbine "nestalih lica" u cijeloj Bosni i Hercegovini, bez obzira na njihovu nacionalnu i religijsku pripadnost;

- utvrdila i rekonstruisala učešće vojnih i policijskih jedinica, uključujući i specijalne jedinice MUP-a Republike Srpske;

- cjelovitije sagledala događaje u Potočarima, a posebno sudbinu mješovite kolone, te ostale događaje u i oko Srebrenice od 10.-19. jula 1995. godine;

- U cilju utvrđivanja broja i identiteta lica za koja su podnesene aplikacije Domu za ljudska prava, Komisija je kreirala bazu podataka u kojoj su komparirani podaci iz više izvora. Rezultati postignuti u ovom dijelu rada Komisije su značajni i novi.

Ta metodologija primjenjivaće se i u pokušaju utvrđivanja konsolidovane liste svih lica za koja se još uvijek traga u vezi sa događajima u i oko Srebrenice od 10.-19. jula 1995. godine.

Komisija bi postigla i značajnije rezultate istraživanja da je imala na raspolaganju i ostalu relevantnu dokumentaciju nadležnih institucija Republike Srpske, kao i saznanja i dokumentaciju organa Federacije Bosne i Hercegovine.

Opterećena veoma kratkim zadatim rokom, Komisija je od samog konstituisanja radila pod jakim medijskim pritiskom, što je dodatno opterećivalo njene i tako složene aktivnosti. Međutim, članovi Komisije su uspjeli da odole politizaciji predmeta istraživanja, kao i medijskim pritiscima. Inkrimisane informacije su u Izvještaju namjerno izostavljene.

Javnost Republike Srpske rezultate rada Komisije prezentirane u ovom Izvještaju mora posmatrati u svjetlu nedavne izjave Predsjednika Republike Srpske. Prihvatanje i suočavanje sa činjenicom da su neki pripadnici srpskog naroda počinili zločin u Srebrenici u julu 1995. godine može povoljno uticati na kreiranje uslova za istraživanje svih drugih zločina počinjenih na prostorima Bosne i Hercegovine i kažnjavanje počinitelaca.

KOMISIJA:

U Banja Luci 11. jun 2004.
predsjednik

Milan Bogdanić,

.....

Đorđe Stojaković, potpredsjednik

.....

Prof.dr Smail Čekić, potpredsjednik

.....

Gordon Bacon, član

.....

Gojko Vukotić, član

.....

Milorad Ivošević, član

.....

Željko Vujadinović, član

.....

PRILOZI